

Н.Ю. Рудницька,
кандидат педагогічних наук, в.о. доцента
(Житомирський педуніверситет)

В.Г. СКОРОХОД ПРО ПРИНЦИПИ Й МЕТОДИ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

На основі вивчення архівних матеріалів та історико-педагогічних джерел у статті показано внесок В.Г. Скорохода в розробку принципів і методів краєзнавчої роботи.

Законом України "Про освіту", Державною національною програмою "Освіта" (Україна ХХ століття), Концепцією виховання в національній системі освіти визначено стратегічні завдання загальноосвітньої школи в сучасному українському суспільстві й вихованні підростаючого покоління, формуванні в нього світоглядних переконань, високої моралі, духовності та культури. Значний потенціал для досягнення цих завдань закладений у педагогічній спадщині та історії освіти України. Разом із тим доводиться констатувати, що не всі її періоди і педагогічні явища достатньо вивчені. Серед них – і форми краєзнавчо-пошукової діяльності учнів загальноосвітніх шкіл.

Значну цінність становлять форми діяльності загальноосвітніх шкіл 20-х – поч. 30-х років ХХ ст. Проблеми краєзнавства та особливості краєзнавчої роботи в школах цього періоду розглядали В. Богданов, П. Волобуїв, В. Геринович, К. Дубняк, Л. Миловидов, П. Мостовий, О. Музиченко, А. Поляков, Г. Пустовіт, С. Рудницький, П. Тутковський, а також сучасні дослідники М. Антоненко, В. Корнєв, Т. Самоплавська, О. Сухомлинська, С. Філоненко та ін. На Волині та в м. Житомирі в 20-х – на поч. 30-х років методичне забезпечення вивчення рідного краю школярами здійснювали відомі серед учительської громадськості вчені В.Кравченко, П.Постоєв та В.Скороход. Просвітницька, педагогічна, краєзнавчо-пошукова діяльність цих учених ще не стала предметом спеціального історико-педагогічного аналізу.

Всеволод Григорович Скороход (1889–1969) закінчив Київський університет. Працював викладачем Житомирського інституту народної освіти, директором Житомирської трудової школи №7 і вчителем природознавства [1: 4]. В. Скороход входив до складу Волинського губметодкому і брав безпосередню участь у розробці програм із природознавства для шкіл Волині. В. Скороход – автор багатьох статей з методики викладання природознавства, а також книги "Природа в трудовій школі"[2:62].

В. Скороход займався питаннями розробки принципів і методів краєзнавчої роботи. Він виділяв такі принципи організації матеріалу з природознавства: *суспільно-трудова, краєзнавча та принцип сезонності*. Зокрема, *суспільно-трудова* принцип передбачав на меті добір матеріалу, що міг би:

- створити достатнє теоретичне підґрунтя для діалектико-матеріалістичного світосприймання, дотримуючись тісного зв'язку педагогічного матеріалу з практичними завданнями соціалістичного будівництва;
- озброїти дітей знаннями й навичками орієнтування в навколишньому оточенні.

В. Скороход вважав, що, опрацьовуючи біологічний матеріал, за основу потрібно брати виробництво. Якщо в тій чи іншій місцевості трудова діяльність спрямована на сільське господарство, то й виробничий зміст школи мусить бути сільськогосподарським. У місцевості з розвиненим індустріальним господарством відповідно "індустріалізується" й виробничий зміст школи. Цей підхід зовсім не можливий у процесі систематичного викладання, оскільки не передбачає окремих предметів. На перший план виступають теми-проблеми, а вже зміст їх мусить визначити відомості з тих чи інших предметів.

Так, у шкільних програмах 1926 року, трансформованих до умов нашого краю В. Скороходом, теми-комплекси для старших класів з природознавства передбачали наступний зміст роботи вчителів й учнів (див. табл. 1).

Відповідно до вимог життя, вищезгадані теми-комплекси перероблялися й змінювалися з урахуванням місцевих умов. Виникла потреба складання нових програм, які, орієнтуючись на сучасне життя, наповнювали б школу виробничим змістом. Проект таких програм був виданий у 1929 році Наркомосом України. Нові програми були побудовані за *виробничим* принципом (див. табл. 2.).

Як бачимо, в програмах 1929 року в центрі уваги стояла та чи інша господарська проблема. Завдання вчителя полягало в тому, щоб пов'язувати навчальний матеріал із урахуванням цієї проблеми (опрацьовувати весь матеріал, поєднуючи його з виробництвом, і використовувати при цьому дослідний метод). Таким чином, В. Скороход робить висновок, що запровадження *виробничого принципу*:

- сприяє вихованню в учнів діалектико-матеріалістичного світорозуміння;
- спричиняє загальний розвиток розумових здібностей учнів (використання дослідницького методу);
- збагачує їх чималим запасом корисних знань і навичок.

Таблиця 1.

Теми-комплекси для 2-го концентру трудових шкіл (1926 р.)

Клас	НАЗВА КОМПЛЕКСУ	ПІДТЕМИ КОМПЛЕКСУ
5	1. Урожай, його облік і збут.	1. Збирання врожаю, його облік. 2. Заготівля та обмін. 3. Торгівля.
	2. Обробка продуктів сільського господарства.	1. Обробка збіжжя. 2. Обробка товщів. 3. Обробка волокнистих речовин і текстильна промисловість.
	3. Сільськогосподарські роботи.	1. Рільництво. 2. Садівництво. 3. Городництво.
6	1. Сільське господарство.	1. Шляхи піднесення рільництва. 2. Землевпорядкування. 3. Скотарство.
	2. Добувна промисловість.	1. Кам'яновугільна промисловість. 2. Рудяна промисловість.
	3. Обробна промисловість.	1. Машинобудівна промисловість. 2. Важка індустрія і текстильна промисловість. 3. Хімічна промисловість.
7	1. Село і місто.	1. Село: побут, культурні установи, упорядження. 2. Кооперація. 3. Місто: культурні, професійні установи, упорядження. 4. Змичка міста з селом.
	2. Світове господарство.	1. Сучасні господарчі форми. 2. Імперіалізм. 3. Комунізм.

[3: 16].

Таблиця 2.

Теми-комплекси для 2-го концентру з природознавства (1929 р.)

Клас	Назва комплексу	Підтеми комплексів
5	Боротьба за підвищення врожайності в сільському господарстві.	1. Стан нашого сільського господарства. 2. Природні умови сільського господарства. 3. Підготовка до засіву. Сівозміна та угноєння ґрунту.
6	Природні та сільськогосподарські ресурси УРСР та СРСР, їх використання для індустріалізації промисловості та інтенсифікації сільського господарства.	1. Ліс і лісове господарство. 2. Сировина для текстильної промисловості. 3. Рибальство та його продукти. 4. Птахівництво та його продукти. 5. Дрібне і велике скотарство і його продукти. 6. Корми в сільському господарстві. 7. Садівництво і городництво.
7	Будова і робота людського організму (тематика). Еволюційне вчення (тематика). Життя і історія земної кулі. Будова і походження Всесвіту.	

[3:18].

Другим принципом, який виділяє В.Г. Скороход, є **краєзнавчий принцип** у навчальній роботі школи. Оскільки запровадження виробничого принципу в програмах з природознавства вимагає районування самих програм, тобто пристосування їх до умов і особливостей краю, то стає закономірним і використання краєзнавчого принципу, який передбачає участь школи у вивченні й пізнанні виробничих сил краю. В.Г. Скороход трактує краєзнавчий принцип не лише як географічний опис краю або аматорське колекціонування лісової флори й фауни, а як вивчення виробничих сил краю, його історії, економіки, культури, побуту і т.д. [3: 19]. Як відомо, зміст майже всіх комплексних тем 1-го концентру базується на краєзнавчому матеріалі. Вивчення деяких тем 2-

го концентру також було б неможливим без використання краєзнавчого матеріалу. Тому В. Скороход пропонував скласти план роботи школи за краєзнавчим принципом:

- планується вся шкільна робота;
- визначаються екскурсії краєзнавчого характеру;
- після підготовки до них проводяться самі екскурсії.

В.Г. Скороход показував, за яким планом учні 7-ї трудової школи м. Житомира досліджували с. Барашівку Житомирського району, вивчаючи в 5-му класі тему "Обмін поміж містом і селом":

- педколектив на початку року намітив виробничий план групи;
- добиралися теми екскурсій;
- вчителі ознайомились заздалегідь з місцями екскурсій;
- планувалась робота разом з учнями.

Робота з учнями складалась за наступним планом:

- перспективне ознайомлення учнів із виробничим планом групи;
- вироблення спільно з ними плану роботи;
- визначення екскурсійних тем;
- проведення самих екскурсій;
- опрацювання результатів у класі;
- облік роботи.

Серед екскурсійних тем, у зв'язку з вивченням загальної теми "Обмін поміж містом і селом", обрано тему "Обстеження села Барашівка". Загальний план обстеження села був наступним: історія села; вивчення природи місцевості; заняття населення села: скотарство, польове й городнє господарство, промисли на селі; обмін з містом; адміністративне управління на селі; комітет незаможних селян; сільрада; самоврядування на селі до Жовтня; освіта; медицина на селі; побут; статистичні відомості; обслідування хат та господарств незаможника, середняка, заможника.

Подальша робота полягала в наступному:

- приблизно визначили день екскурсії;
- попередили сільську раду та сільську школу про екскурсію;
- підібрали вчителів, які керуватимуть тими чи іншими галузями роботи;
- учнів розподілили на групи.

Весь матеріал, отриманий на екскурсії, потім опрацювали на уроках. Таким чином, на краєзнавчому матеріалі було побудовано програмний комплекс цілої групи [4].

Третій принцип, який виділяв В.Г. Скороход під час опрацювання матеріалу з природознавства, - це **принцип сезонності** [3: 22]. Оскільки найсприятливіший сезон для роботи сезонника - весна й літо - не може бути цілком і повністю використаний через літню перерву та недовгочасність весняних шкільних робіт, масова школа повинна розпланувати програмний матеріал, враховуючи сезонний принцип. Якщо вивчати тему "Поле" взимку, то важко сподіватись, що це дасть якийсь результат. Значно простіше перенести вивчення такої теми на весну, коли ніщо не заважатиме провести бажані екскурсії, виконати суспільно корисні роботи. Що ж до інших тем, не зв'язаних з проведенням робіт обов'язково весною, таких як "Рибальство та його добуток", "Птахівництво і його продукти", "Дрібне і велике скотарство" та ін., то їх ніщо не заважає опрацьовувати й узимку. До того ж деякі екскурсії, наприклад, для вивчення птахів, також можна проводити й зимової пори. Можливий ще й такий підхід, зв'язаний з принципом сезонності: матеріал вивчається восени, а всі роботи, які виконуються тільки весною, переносяться на весну.

В. Скороход розробляв і **методи навчання** [5]. Він виділяв такі методи: *догматичний, евристичний, наочний та дослідницький*. Найбільш доцільним у шкільному краєзнавстві він вважав дослідницький метод.

Дослідницький метод - це метод, коли діти в процесі праці дізнаються про нові факти, розширюють свій кругозір, активно й самостійно працюють над конкретним життєвим матеріалом. В. Скороход виділив такі етапи роботи над темою з допомогою дослідницького методу:

- розмова на основну тему;
- орієнтаційне обстеження;
- підсумування обслідування (складання детального плану роботи);
- лабораторні, евристичні та дослідні роботи;
- робота в гуртку;
- суспільно корисна робота [5: 11].

Таким чином, використання дослідницького методу за наявного планування роботи дітьми (звичайно, під керівництвом учителя) дає можливість перейти до таких етапів діяльності, як робота в гуртку й суспільно корисна праця.

Зазначимо, що вчителі Волинської округи в ці роки керувались принципами, розробленими В. Скороходом та іншими методистами, а також використовували відповідні методи, часто пристосовані до місцевих умов.

Отже, прийоми й методи шкільної краєзнавчої роботи в 20-ті роки сприяли активному втручання дослідників у життя свого краю, міста, села. Новий зміст краєзнавчої роботи породжував і нові **форми роботи: обстеження виробничо-економічного характеру, вивчення роботи місцевих органів влади, зустрічі з передовими робітниками та першими селянами-колгоспниками** та ін. Загалом, вивчення краєзнавства учнями Волинських шкіл-семирічок було підпорядковане розвитку в них оптимістичного світосприйняття, поглибленого розуміння

взаємозв'язків об'єктивного розвитку природних і соціальних явищ, що в свою чергу ставало головною умовою їх цілісного світорозуміння та формування в підлітків діалектичних основ світогляду.

1. Матеріали Державного архіву Житомирської області (ДАЖО) – Ф.Р. 266, оп 1, спр. 163, арк. 4.
2. ДАЖО – Ф.Р. 266, оп.1, спр. 773, арк. 62-77.
3. Скороход В.Г. Актуальні проблеми викладання природознавства в радянській трудовій школі // Рад. школа.- 1929. - №9. – С.1-22.
4. Скороход В.Г. Село Барашівка. Спроба дослідницької роботи. – Житомир, 1928. – 60 с.
5. Скороход В.Г. Актуальні проблеми викладання природознавства в радянській трудовій школі // Рад. школа. – 1929. - № 10. – С. 1-14.

Матеріал надійшов до редакції 26.01.2004 р.

Н.Ю. Рудницкая. В.Г. Скороход о принципах и методах краеведческой работы.

На основе изучения архивных материалов и историко-педагогических источников показан вклад В.Г. Скорохода в разработку принципов и методов краеведческой работы.

Rudnitska N. Yu. V.G. Skorokhod's Ideas about the Principles and Methods of Countrystudy Work.

The article sets out to show the contribution made by V.G. Skorokhod into the development of principles and methods of countrystudy work (based on archive material, historical and pedagogical sources).